

Θουκυδίδη Περικλέους Ἐπιτάφιος, κεφ. 46-47**Η εκπλήρωση του χρέους της πόλης**

Το κεφάλαιο 46 αποτελεί τον επίλογο του Ἐπιταφίου, στον οποίο ο ρήτορας επανέρχεται φραστικά και νοηματικά σε θέματα του προοιμίου, διαγράφοντας το σχήμα του κύκλου. Αναφέρεται στους παράγοντες που ήταν βασικοί για τη δομή όλου του λόγου: οι νεκροί (οἱ θαπτόμενοι), ο ίδιος ο ρήτορας (ἐμοί), οι ακροατές (τοῖς λειπομένοις) και δηλώνει ότι τήρησε το έθιμο εκφώνησης επικήδειων λόγων (εἴρηται καὶ ἐμοὶ λόγῳ κατὰ τὸν νόμον), παραπέμποντας έτσι στο προοίμιο (κεφ. 35). Ο ρήτορας επισημαίνει ότι οι τιμές (πρόθεση των νεκρών, ταφή τους με δημόσια δαπάνη, εκφώνηση επιτάφιου λόγου), που η πόλη έχει καθορίσει να αποδίδονται σε νεκρούς του πολέμου, έχουν ολοκληρωθεί (ἔργῳ οἱ θαπτόμενοι τὰ μὲν ἤδη κεκόσμηται).

Ποια είναι η τελευταία τιμή που αποδίδει η πολιτεία προς τους νεκρούς του πολέμου; Τι υποδηλώνει η τιμή αυτή;

Η αντίθεση έργου – λόγου επανέρχεται (βλ. κεφ. 35, 40, 42). Ο επιτάφιος λόγος εκφωνήθηκε και θ' ακολουθήσει η απονομή τιμών στην πράξη. Η πόλη αναγνωρίζει τη θυσία των πολεμιστών (τοῖσδε τε) και εκφράζει την ευγνωμοσύνη της έμπρακτα, στεφανώνοντας τους νεκρούς ως νικητές με τιμές (ὠφέλιμον στέφανον), που δεν περιορίζονται μόνο σε ηθικά βραβεία, αλλά αντιμετωπίζουν και τις υλικές ανάγκες των συγγενών τους και μάλιστα των παιδιών τους. Ο ὠφέλιμος στέφανος για τους νεκρούς αντιστοιχεί στον λόγο και στην ταφή, ενώ για τους επιζώντες (τοῖς λειπομένοις) στη φροντίδα που θα τους προσφέρει η πόλη στο μέλλον. Ο ρήτορας τονίζει την ευγνωμοσύνη και το έμπρακτο ενδιαφέρον της πόλης, η οποία αναλαμβάνει την ανατροφή και την εκπαίδευση των ορφανών (δημοσία) μέχρι την ενηλικίωσή τους (μέχρι ἡβης). Τη λήξη της κρατικής μέριμνας σφράγιζε μια λαμπρή τελετή, που γινόταν κατά την τέλεση των δραματικών αγώνων στα Μεγάλα Διονύσια, οπότε δινόταν ως τιμητικό δώρο στους ορφανούς εφήβους μια πανοπλία οπλίτη. Ανάλογη κοινωνική πολιτική σε ορφανά ηρώων παρατηρείται και σήμερα (π.χ. οικονομική ενίσχυση, σπουδές, επαγγελματική αποκατάσταση κ.ά.).

Να σχολιάσετε τη φράση: «Γιατί, όπου έχουν θεσμοθετηθεί τα πιο μεγάλα βραβεία ανδρείας, εκεί ζουν ως πολίτες άντρες με τη μεγαλύτερη αρετή» (ἀθλα γὰρ οἷς κείται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες ἄριστοι πολιτεύουσιν).

Η πόλη τιμά τους νεκρούς πολεμιστές για τον αγώνα και τη θυσία τους και μεριμνά για τα παιδιά τους. Η αναγνώριση και η έμπρακτη επιβράβευση της αρετής των νεκρών του πολέμου από την πλευρά της πολιτείας, αποτελεί ελάχιστο φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης για

την ανιδιοτελή θυσία των πολεμιστών. Παράλληλα, τα βραβεία που προβλέπονται για τη γενναιοψυχία και το θάρρος των στρατιωτών (*ἄθλα ἀρετῆς*), μετασχηματίζονται σε κίνητρα, τα οποία ωθούν τους πολίτες σε ευγενή ἀμιλλα και σε πράξεις αρετής και αυτοθυσίας¹. Η επιβράβευση των νεκρών του πολέμου δημιουργεί στους επιζώντες αισθήματα κοινωνικής συνείδησης, εθνικού πατριωτισμού και ανιδιοτέλειας, ώστε να θελήσουν και οι ίδιοι να αναδειχθούν *ἄνδρες ἄριστοι*². Επομένως, η απόδοση τιμών προς τους νεκρούς, ως επισφράγιση και επιβεβαίωση ηρωικών προσπαθειών που εμπνέουν και παροτρύνουν αυτούς που βρίσκονται στη ζωή, αποτελούν παράγοντα ηθικοποίησης των πολιτών και προόδου της πόλης (βλ. αμφίδρομη σχέση πόλης-πολίτη σε προηγούμενα κεφάλαια).

Με ποιον τρόπο ολοκληρώνεται ο Έπιτάφιος;

Ο Έπιτάφιος ολοκληρώνεται με την προτροπή στους συγγενείς των πεσόντων να γυρίσουν στα σπίτια τους, αφού θρηνήσει ο καθένας τον δικό του νεκρό (*νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὃν προσήκει ἐκάστω ἄπιτε*). Ο θρήνος όλων των συγγενών (*ὀλοφυρμός*) αποτελούσε μέρος του τελετουργικού της ταφής και γινόταν μετά την εκφώνηση του λόγου. Είναι ανεξάρτητος από τον θρήνο των γυναικών που γινόταν πριν από την εκφώνηση του λόγου (βλ. κεφ. 34). Η επιγραμματικότητα της προτροπής συμφωνεί με το προσωπικό ύφος και τον χαρακτήρα του ρήτορα, που ήταν σοβαρός, συγκρατημένος και μετρημένος, στοιχεία που εντοπίστηκαν και σε άλλα σημεία του λόγου του (βλ. κεφ. 44, 45).

Η τελευταία φράση (*τοιόσδε μὲν ὁ τάφος ἐγένετο τῷ χειμῶνι τούτῳ*) έχει εκφραστική και νοηματική αντιστοιχία με την αρχή του κεφ. 35 (*Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χειμῶνι... ταφὰς ἐποιήσαντο*).

Ποια στοιχεία του τέλους του Έπιταφίου (κεφ. 46) είναι κοινά με στοιχεία της αρχής του (κεφ. 35); Πώς λειτουργούν;

- Αναφορά στην αντίθεση του επιτάφιου λόγου (*λόγῳ*) με τα έργα της ταφής (*ἔργῳ*)
- Αναφορά στο έθιμο του επιτάφιου λόγου (*καὶ ἐμοὶ κατὰ τὸν νόμον*, κεφ. 46 - *καὶ ἐμὲ ἐπόμενον τῷ νόμῳ*, κεφ. 35)

Με την **κυκλική σύνθεση**, που δίνουν αυτά τα κοινά στοιχεία, ο Έπιτάφιος **ολοκληρώνεται**.

¹ Βλ. Ι.Α. Μπάρμπα, *Θουκυδίδης Περικλέους Επιτάφιος*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 226.

² Θουκυδίδης Περικλέους *Επιτάφιος* Γ' Λυκείου, ΥΑΠ, σ. 63.